

OSIROMAŠENJE NOVINARSTVA

Igor Vobič

Članek izhaja iz razprav o osiromašenju novinarstva kot dela, ki je skozi tehnološke inovacije zgodovinsko razpeto med poslovnimi cilji, usmerjenimi v realizacijo dobička medijskim lastnikom, in novinarskimi cilji povezovanja državljanov z družbenim življenjem na podlagi pravice do komuniciranja. Normativno skrb za komuniciranje so avtorji poročila Mnogo glasov, en svet utemeljili na pravici do komuniciranja, ki zadeva državljanske zmožnosti biti informiran, izražati mnenje in participirati v javnem življenju, ter se odmaknili od razumevanja svobode tiska, ki sloni predvsem na lastninski pravici. Na podlagi teorije delovnega procesa članek razgrinja logiko razposabljanja novinarjev in proučuje implikacije deprofesionalizacije novinarstva za uveljavljanje pravice do komuniciranja, pri čemer se podrobneje ukvarja s pojavi prekarizacije, protrošništva in robotizacije v novinarstvu.

KLJUČNE BESEDE novinarstvo, delo, razposabljanje, pravica do komuniciranja, digitalizacija

Impoverishment of Journalism

The article derives from debates on impoverishment of journalism as labour that has been through technological innovations historically torn between business goals aimed at realizing profits for media owners and journalistic goals of connecting citizens to social life grounded on the right to communicate. The authors of the report Many Voices, One World based their normative concerns for communication on the right to communicate that concerns citizens' abilities to access information, voice opinions and participate in public life and thereafter departs from understandings of press freedom that rest on property rights. By adopting the labour process theory the article reveals the logic of deskilling of journalists and analyses implications of deprofessionalization of journalism for enforcing the right to communicate with a special emphasis on the phenomena of precarization, prosumption and robotization in journalism.

KEYWORDS journalism, labour, deskilling, right to communicate, digitalization

Preden so na generalni konferenci Unesca v Beogradu potrdili poročilo *Mnogo glasov, en svet*, je Bogdan Osolnik, eden od njegovih snovalcev, problematiziral novinarstvo kot industrijo. »To ima za posledico nevarnost odtujevanja te dejavnosti od človeka in njeno podrejanje raznim monopolističnim političnim in ekonomskim interesom. Posamezni državljani skoraj nima možnosti, da bi vplival na te velike komunikacijske organizme, čeprav imajo velikanski vpliv na njegovo življenje, mišljenje in kulturo« (Osolnik 1979, 1587). Normativno skrb je implicitno utemeljil na pravici do komuniciranja, ki zadeva individualne in kolektivne zmožnosti biti informiran, izražanja mnenja in participacije v javnem življenju (Splichal 2002, 11). S to konceptualizacijo je MacBridova komisija, kot ugotavlja Osolnik (2005, 218), nadgradila in presegla »tradicionalno razumevanje svobode tiska in svobode informacij, ki je v praksi pogosto zvedena na svobodo podjetnika, da žanje dobiček s pomočjo medijev, pri čemer ga ne zanimata njihova vsebina in kakovost«. V tem se zrcali zgodovinsko protislovje razvoja družbenega komuniciranja in novinarstva, da se demokratični potencial komunikacijskih tehnologij po meri državljanov sprevrča v nedemokratičen značaj po meri nosilcev moči in bogastva (Splichal 2015, 25).

Tri desetletja in pol po MacBridovem poročilu žanjemo sadove digitalizacije komuniciranja ter aktualnih trendov deregulacije, privatizacije in marketizacije medijev (Thussu 2007). Skozi lokalne artikulacije teh globalnih procesov se zdi novinarstvo brez ustreznih odgovorov na protislovja kapitalističnih družb (Splichal 2015) in krizo demokracije (Dahlgren 2013). Ne le da novinarjem ne uspeva zadovoljivo povezovati državljanov s kompleksnim družbenim življenjem in doživljajo »normativni poraz« (Siegelbaum in Thomas 2015, 1), tudi »poklicna ideologija novinarjev, ki bi jim kot neizprosnim nasprotnikom oblastnikov morala pomagati, jih pušča zanimivo impotentne v soočanju s korporativno močjo« (Nerone 2015, 215). Nedavne študije (Örnebring 2010; Deuze in Fortunati 2011; Paulussen 2012; Cohen 2015; Siegelbaum in Thomas 2015; Wiik 2015) nakazujejo, da se je konflikt med novinarskimi cilji, ki v resnici stremijo k pravici do komuniciranja, in poslovnimi cilji, ki so pod taktirko menedžerjev usmerjeni v realizacijo dobička, v novinarskem delu¹ specifično izrazil v obdobju gospodarske krize z iskanjem poslovno stabilnih modelov digitaliziranega novinarstva. Da je novinarstvo »odtujeno od človeka«, kot bi zapisal Osolnik, se v industriji kaže s prekarizacijo naraščajočega števila novinarjev ter novih hierarhij znotraj novinarske skupnosti, z zahtevami po hitri multimedijski proizvodnji pa se v »teh velikih komunikacijskih organizmih« odpravljajo okoliščine, v katerih se ohranjajo poklicna integriteta novinarjev in oni kot delavci. Priče smo osiromašenju novinarstva ali, kot pravijo v Evropski zvezi novinarjev, »subtilnemu razvrednotenju podobe poklica« (Bittner 2011, 3).

Redke kritične historizacije novinarstva (Hardt 1998, 173–190) kažejo, da so se moderna uredništva uveljavila kot laboratoriji tehnoloških inovacij ter razvijala kot bojišča za ekonomske interese in socialne pravice. Aktualno prilagajanje digitalnim tehnologijam gre zato razumeti kot kontinuiteto tradicionalne konfrontacije med medijskimi lastniki, menedžerji in delavci v proizvodnji in distribuciji novinarskih vsebin. Digitalizacija kot strategija nadzora in akumulacije presega prej ločene proizvodne stopnje v časopisnem, radijskem in televizijskem novinarstvu ter krajša proizvodno in distribucijsko verigo tako, da nekatere *sposobnosti (skills)* postajajo odvečne, z njimi pa delavci, predvsem »modri ovratniki« (McKercher 2002, 1–14). Četudi v zgodovinski perspektivi vpeljava novih tehnologij od telegrafa do interneta kljub mitologiji profesionalizma zmanjšuje pomen intelektualnega in kreativnega prispevka novinarjev ter narekuje prilagajanje novim zahtevam (Hardt 1998, 191–212), šele študije transformacij novinarstva v dobi digitalizacije kažejo, da *razsposabljanje (deskilling)* zadeva tudi »bele ovratnike«, novinarje in urednike, ki skozi racionalizacijo postajajo lažje

nadzorovani in lažje zamenljivi s cenejšo delovno silo – prekarnimi delavci, *protošniki* (*prosumers*) ali celo roboti (Paulussen 2012; Splichal 2015; Cohen 2015). Digitalizirano novinarstvo je tako skozi širšo komercializacijo in birokratizacijo podvrženo omejevanju novinarske avtonomije in širšemu procesu *deprofesionalizacije* (Waisbord 2013, 59–65). Vprašanje, ki si ga zastavljam v zgodovinski perspektivi, ni le, kakšne so politične, kulturne in socialne implikacije osiromašenja novinarstva, temveč tudi, kako razsposabljanje omejuje preobrazbo novinarjev v predstavnike naprednih družbenih sil in kljub emancipacijskim potencialom tehnoloških inovacij zavira uveljavljanje pravice do komuniciranja.

Razsposabljanje v delovnem procesu

Teza o razsposabljanju kot težnji znotraj kapitalističnega delovnega procesa, kot jo je razumel Harry Braverman (1974/1998), predstavlja ločevanje med »konceptijo«, zmožnostjo zamisliti si in zasnovati delo, ter »eksekucijo«, zmožnostjo izvesti delo, kot glavni pogoj nadzora delavcev v proizvodnji. V procesu razsposabljanja – čeprav se mu ga pripisuje, s tem izrazom Braverman ni operiral – je *konceptija* dela naloga menedžmenta, medtem ko je delavcem določena *eksekucija*. Z vizijo realizacije čim večje presežne vrednosti menedžment skozi konceptijo razbija eksekucijo na delce, s čimer ustvarja pogoje za avtomatizacijo, mehanizacijo in kompjuterizacijo, ter tako naredi delavce lažje nadzorovane in zamenljive – z drugimi delavci ali s stroji. Z razsposabljanjem se v kapitalističnem krogotoku povečuje pritisk rezervne armade delovne sile, kar menedžmentu omogoča, da znižuje mezde in racionalizira delovni proces oziroma, kot bi zapisal Marx (1867/2012, 190–193), da »mrtvo delo« vsrkava »živo delo«.

Razlog, da je Braverman raje uporabljal besedo *degradacija* kot razsposabljanje, je treba iskati v njegovi kritiki pojma sposobnost na podlagi Marxovega (prav tam, 34–38) razumevanja »dvojnega značaja dela«: delo kot večna naravna nujnost za realne potrebe ljudi in delo, ki sicer lahko ustvarja uporabno vrednost, a je ta v blagovnem krogotoku omejena z menjalno vrednostjo. V kapitalizmu je vsak delavec, ki z delom omogoča realizacijo presežne vrednosti, sprejet kot »usposobljen«, nihče ni »neusposobljen« (*unskilled*) (Braverman 1974/1998, 309): »Delavec ali delavka lahko ostaja bitje brez znanja ali zmožnosti, zgolj ,roka', s katero kapital opravlja svoje delo, toda tako dolgo, dokler je ustrezen ali ustrezna potrebam kapitala, delavec ali delavka ne bosta obravnavana ali označena za neusposobljena« (prav tam). Bravermanovo tezo gre torej brati v okvirih Marxovega (1844/1969, 303–330) »samoodtujevanja« kot posledice prodaje lastne delovne sile za mezdo, s čimer se »dejavnost« znotraj štirirazsežnostnega odtujevanja delavcev sprevača v »trpnost« – »moč kot nemoč, plojenje kot skopitev«. V tem smislu Braverman (1974/1998, 39–40) piše o zgodovinski tranziciji »progresivne alienacije delovnega procesa« od delavca h kapitalistu, kar brusi revolucionarni potencial delavstva in vodi v revolucijo.

Teza o razsposabljanju kot menedžerski težnji je bila deležna kritik, da »objektivistična pristranost« (Burawoy 1996, 297) v pristopu k odnosom med kapitalom, delom in tehnologijo zanemara subjektivne vidike v artikulacijah med strukturo in človekovim delovanjem ter poenostavlja nadzorovanje delovnega procesa in dinamike oblikovanja razredne zavesti. Kot opozarja Burawoy (prav tam, 298), nadzor dela ne temelji samo na omejevanju, temveč tudi na proizvodnji pristanka delavcev, s čimer delovno mesto postaja »arena boja za oblikovanje subjektivitet«, v kateri se rekonstruirajo razredne, spolne, rasne in druge identitete – ne zgolj v luči menedžerskih interesov. Tako je vzpon kapitalističnih utopij, ki temeljijo na

idejah individualizma in tekmovanja, prisilo preoblekel v svobodo ter proizvedel vizijo prilagodljivega, izpopolnjenega in zadovoljnega delavca. Njen odraz niso le sektorske, poklicne in organizacijske specifične delovnega procesa, temveč tudi pojavi, ki se odvijajo vzporedno z razposabljanjem: *presposabljanje* (*reskilling*), prilagajanje sposobnosti delavcev spremenljajočim se realnostim dela, *dosposabljanje* (*upskilling*), pridobivanje dodatnih sposobnosti za uresničevanje ciljev delovnega procesa, in *mnogosposabljanje* (*multiskilling*), združevanje različnih sposobnosti in prilagodljivost njihove uporabe. Gre za posledice vzpona fleksibilnosti, ki se skozi spremenljiv delovni proces, negotov socialni položaj in individualizacijo življenja kaže v »novih oblikah nepravične arbitrarne moči« (Sennett 1998, 55).

Skozi tehnološke inovacije politični, ekonomski in kulturni procesi, ki jih ne determinirajo le lastniški in menedžerski imperativi, lajšajo realizacijo dobička in reproducirajo vrzeli znotraj delavstva kot rezultate reartikulacij odtujevanja, ločevanja in izključevanja (Laclau in Mouffe 2001, 80–83). Medtem ko se v »novem kapitalizmu« (Sennett 1998) z normalizacijo fleksibilnosti protislovno povečuje nadzor nad delovnim procesom, se odgovornost skozi proces individualizacije dela s podjetja prenaša na delavca, s čimer zaželeni osebni atributi prilagodljivosti in podjetnosti razjedajo delavsko solidarnost. Berardi Bifo (2013, 194) ugotavlja, da vrednote neodvisnosti in samostojnega podjetništva proizvajajo družbeno negotovost in novo sužnjelastništvo, s čimer kljub navidezni dinamičnosti »družbeno razmerje izgublja svojo sposobnost transformacije«. Medtem ko si je v industrijski dobi »tovarna podredila telo in ga prisilila, da je pustilo dušo pred njenimi vrati«, in proizvedla »delavca kot telo brez duše«, je zdaj zahteva, da »damo na razpolago svojo dušo: inteligenco, občutljivost, ustvarjalnost, govorico«, pri čemer je nato »zakrknjena duša« »na milost in nemilost prepuščena avtomatizmu, ki ji vladajo« (prav tam).

Razposabljanje kot zgodovinski pojav v novinarstvu

V novinarstvu in drugih »zastajajočih« področjih dela se zaradi delovne intenzivnosti zgolj z implementacijo novih tehnologij ne da priti do bistvenih prihrankov v količini dela v proizvodnem procesu, torej povečati produktivnost (Splichal 2015, 25), pri čemer se presežna vrednost (poskuša) realizira(ti) skozi raznoliko poblagovljenje novinarstva v boju za pozornost – branost, poslušnost, gledanost in klikanost (McChesney 2011, 55, 56). Razposabljanje kot strategija racionalizacije delovnega procesa, ki v novinarstvu zgodovinsko poteka hkrati z diferenciacijo dela (Høyer 2003, 453), se tako kaže skozi specifično omejevanje družbene vloge novinarjev in je zgodovinsko vpeto v protislovne odnose med oblastjo, tehnologijo in komuniciranjem. Razposabljanja v novinarstvu ne razumem kot splošne težnje menedžmenta v Bravermanovem smislu, temveč kot »zgodovinski pojav« (Hardt 1998, 206), ki zadeva vse delavce v novinarski industriji, četudi mu niso podvrženi enako. Izraža se namreč skozi kompleksne artikulacije med strukturo in delovanjem ter ima v razvoju novinarstva specifične politične, kulturne, poklicne in socialne implikacije za novinarje kot delavce.

Z industrializacijo tiska v poznem 19. stoletju je v novinarskem delu, ki so ga pred tem kot polpoklicno dejavnost opravljali tiskarji, poštarji ali trgovci (Splichal 2000, 48–50), prišlo do »razveze« tehnologije tiskanja od (i)zbiranja informacij in upovedovanja (Örnebring 2010, 61–63). Tako so novinarji postali delavci, ki v »neki vrsti tovarne novic« (Bücher 1893/2001, 81) delovno silo prodajajo za mezdo in so vpeti v verigo proizvodnje novinarskega blaga za neznan krog bralcev. Novinarji so bili podvrženi razposabljanju ne le

tehnološko, ker niso več uporabljali sodobnih tiskarskih strojev, temveč tudi družbeno, ker se je uporabna vrednost dela dodatno omejila z imperativi industrijskega kapitala. Z uveljavljanjem tiska kot kapitalistične industrije je namreč delovni proces v novinarstvu skozi diferenciacijo pomembno zaznamovala preobrazba kreativnosti *osebnega novinarstva* v objektivizirano *rutinsko novinarstvo*, ki v ospredje postavlja dogodke, in ne idej (Hardt 1998, 206). Hkrati je profesionalizacija kot strategija lastnikov in njihovih menedžerjev vnesla vrzel med novinarje, druge delavce v industriji in javnost ter z obljubo privilegiranega statusa in poklicne avtonomije naredila novinarje dojemljive za vrline kapitalizma in tehnološkega napredka (prav tam, 203–206).

Vzpon doktrine objektivnosti skozi profesionalizacijo novinarstva je bil po eni strani »pragmatično ekonomsko utemeljen«, saj je kapital želel pridobiti heterogeno občinstvo in bi s ponudbo osebnih novinarskih pogledov, skladnih le z delom bralstva, težje razširil »kupujočo javnost« (Splichal 2000, 51). Hkrati je prinašal »politično indiferentnost« kapitalističnega tiska, ki je novinarje s »čutom odgovornosti« razsposabljal v »človeško iztirjene ali razvrednotene novinarje« (Weber 1918/1992, 39–40). To se je morda najočitneje pokazalo skozi delitev med »poročevalci« in »komentatorji« znotraj uredništev ter normalizacijo »arterijskega procesa« (Breed 1955). Breed je ugotovil, da je v časopisih z malo delovne sile posnemanje dominantnih časopisov in tiskovnih agencij za poročevalce predstavljalo pomembno rutino. Nekatere so razsposobili celo v skladu s skrajnim principom standardizacije: »z rezanjem in lepljenjem« (prav tam, 283).

V jugoslovanski kraljevini se je poklicni novinar reartikuliral s kraljevim dekretom leta 1929 in simboličnim umikom strankarskih motov iz glav časnikov, s čimer se je zapečatila »politična poklicna usoda novinarjev«, kot bi dejal Max Weber (1918/1992, 38), in osrednja novinarska figura je postal »poročevalec« (Borko 1937). Novinarji so delovni proces znotraj »vanstrankarskih glasil« prilagajali specifični nepristranskosti in servilno nastopali do politične oblasti (Vobič 2013, 59), hkrati pa kot delavci v industrijski panogi, usmerjeni v »iskanje oglasov in večanje naklad« (Amon 1996, 93). Slovensko časopisje je v tridesetih letih »sledilo trendom najrazvitejših kapitalističnih okolij« (Amon Prodnik 2014, 229), rutinizacija dela pa je bila podvržena kombinaciji politične in ekonomske cenzure.

Vzpon radiotelevizije so spremljali kompleksne institucionalne povezave med kapitalsko in državno močjo (Williams 1974/2005, 26–38) in prevladujoč novinarski skepticizem (Jones in Salter 2012, 1–8). Na delo novinarjev tehnologija sicer ni vplivala sama po sebi, temveč se je odražala dolgoročno z reartikulacijo novinarskih konvencij in interesov nosilcev moči (prav tam): predvsem lastnikov, njihovih menedžerjev in urednikov, zadnjih kot tamponov med upravo in uredništvom. Delovni proces v televizijskih uredništvih se je z diferenciacijo, rutinizacijo in mehanizacijo preobražal v »tovarniškega« (Bantz idr. 1980). Medtem ko se je razsposabljanje televizijskih novinarskih delavcev razkrivalo skozi »pomanjkanje osebnega vložka v proizvod«, »ocenjevanje dela po merilih produktivnosti« in »neskladnost pričakovanj z realnostjo tovarne novic« (prav tam, 45), se je kazalo utrjevanje starih in pojavljanje novih političnih in socialnih delitev med novinarskimi delavci ali, kot bi dejal Bourdieu (1995/2005, 43–44), med bolj in manj avtonomnimi, na primer med novinarji zvezdami in mlajšimi dežurnimi novinarji.

V drugi polovici preteklega stoletja, ki ga v medijih pomembno zaznamujeta tehnološka konvergenca in sindikalna divergenca (McKercher 2002), so se nekateri novinarji, ne več le nevidni avtorji, temveč tudi vidni pred kamero, spremenili v »superdržavljanec«, ki so usposobljeni v neosebniosti začeli »predsednika predstavljati vam in vas predsedniku« (Nerone 2015, 190). Tako javne kot komercialne medije so spremljali procesi popularizacije,

ki so se kljub potencialom razširjanja javne sfere pod komercialnimi pritiski izražali negativno. S tabloidizacijo kot negativno popularizacijo je pojem »dobrega novinarstva« vodenel (Dahlgren 1995, 54), medtem ko so novinarji kljub pogosto drugačnemu samorazumevanju z novimi rutinami izgubljali nadzor nad delom in postajali »ujetniki razvoja novinarstva kot razvedrila za množice« (Splichal 2000, 51).

V socialistični Sloveniji je bil značaj razvoja novinarskega dela nekoliko drugačen: določala so ga »protislovja podružbljanja množičnega komuniciranja« (Splichal 1981, 217–230). Medtem ko so mediji delovali v artikulacijah med državno-partijskim političnim sistemom, samoupravnim pluralizmom interesov in tržno ekonomijo (Splichal 1992, 33), so bili novinarji, ki so uživali spodoben družbeni ugled in so vsaj formalno sodelovali v medijskem upravljanju, zvedeni na protislovne »agente birokratskega razrednega boja« (Močnik 1986, 18). Razsposabljanje novinarjev znotraj tržnosocialističnih medijev se je – podobno kot v kapitalističnih družbah – izražalo skozi protislovje med družbenim značajem novinarstva, državnimi subvencijami in reklamo, kar je specifično omejevalo proizvodnjo uporabne vrednosti skozi delo (Splichal 1981, 223–227). Hkrati se je poklic specifično (re)artikuliral skozi (samo)predstavljanje novinarja kot družbenopolitičnega delavca, s čimer se mu je »vzelo njegovo novinarjevo individualnost« in ga »preobrazilo v zastopnika obče resnice« (Močnik 1986, 18). Čeprav se je novinarsko delo ob padcu socializma tako rekoč čez noč preobrazilo z deregulacijo in privatizacijo medijev, so se »stari« novinarji postopoma preobrazili v »nove« novinarje (Splichal 1992, 78): mezdne delavce, zavezane liberalnim idejam tiska, ki so še nekaj let ohranjali lastniške deleže v medijih, pri katerih so bili zaposleni.

Medtem ko je za 20. stoletje veljalo, da so novinarji od drugih delavcev ločeni »vzdolž tehnoloških linij« in da novinarsko delo zajema informiranje in interpretiranje ter postavljanje »celotne narativne strukture novic« (Örnebring 2010, 64), se zdi, da to z digitalizacijo ne velja več. Ko so se težave poslovnih modelov začele izrazito poglobljati (McChesney 2011, 53–67), se je novinarstvo v precejšnji meri sprevrglo v »reprodukcijo informacij«, kar dodatno spodjeda njegovo družbeno relevantno (Hardt 1998, 206). Padanje branosti, poslušnosti in gledanosti se odraža v »krizi dobičkonosnosti« medijev (Gitlin 2009), ki se je zaostрила z globalno gospodarsko krizo. Vzporedno se brišejo zgodovinske delitve med koncepcijo in eksekucijo dela, »stopnje avtonomije« se raztezajo in krčijo po novinarskem polju (Bourdieu 1995/2005, 43, 44). Spremembe v diferenciaciji in specializaciji novinarskega dela niso toliko stvar »tehnološke nujnosti«, temveč »nujnosti kapitalizma«, da zniža skupne stroške delovnega procesa (Örnebring 2010, 63–65). Za poklicne novinarje, ki s pristajanjem na tržne in birokratske pritiske nadalje izgubljajo avtonomijo in dajejo zagon tihemu krhanju novinarstva kot poklica, to prinaša zaskrbljujoče politične, kulturne in socialne implikacije. Razsposabljanje v 21. stoletja ne utrjuje novinarjev kot posebne poklicne skupnosti v odnosu do drugih delavcev in javnosti, kot je to mogoče prepoznavati v profesionalizaciji novinarstva izpred stotih let. Ustvarjajo se pogoji za deprofesionalizacijo, ki se namesto v boju za avtonomijo kaže v podrejanju rutinam, skozi tehnološke inovacije pa plamti konflikte med novinarskimi delavci.

Deprofesionalizacija novinarstva v digitalni dobi

Novinarski industriji z digitalizacijo kot poslovno strategijo vsaj deloma uspeva (navidezno) prihraniti količino vloženega dela v proizvodnem procesu (Örnebring 2010; Deuze in Fortunati 2011; Cohen 2015). Strategije nadzorovanja in diferenciacije novinarskega dela

se namreč spreminjajo s fleksibilizacijo prostora in časa. Prepoznavamo lahko nove oblike sodelovanja med delavci v integriranih uredništvih, odprtih delovnih okoljih, ki jih zaznamuje tehnološka, prostorska in procesna konvergenca s ciljem racionalizacije in poblagovljenja čez tradicionalne medijske ločnice. Hkrati se uveljavlja ideja *ambientalnega novinarja* (Hermida 2010), sicer zamenljivega, a stalno aktivnega delavca, ki je po interaktivnih, multimedij-skih in semantičnih tehnologijah vpet v neskončen proizvodni proces. Fleksibilizacija, ki se glede na različne stopnje avtonomije odraža različno, protislovno sloni na individualizaciji delovnih odnosov (Deuze in Fortunati 2011, 164–166) ter hkratnem omejevanju individualnega nadzora nad delom skozi razsposabljanje zaradi političnih, ekonomskih in birokratskih pritiskov (Waisbord 2013, 65–72). Zdi se, da gre pokrajina novinarske industrije skozi tekton-ske premike: medtem ko se oži središče poklicne skupnosti, se širi periferija.

Skupine perifernih novinarskih delavcev, katerih »čas ni vreden skoraj nič« (Braverman 1974/1998, 58), morajo v integriranih uredništvih opravljati številne naloge, pri čemer jim stalni časovni pritiski otežujejo kreativno povezovanje semioloških vrst, kot so besedilo, fo-tografija, avdio, video in grafika, in premišljeno delo za primarni medij, digitalne različice in družbena omrežja. Obremenjenost teh delavcev, ki so skorajda brez nadzora nad delovnim procesom, se sprevrča v izgorelost (Paulussen 2012, 195–196), mnogospособljenost pa v razsposobljenost (Udovč 2015, 122, 123). Po drugi strani nekateri novinarski delavci, ka-terih »čas je izjemno vreden« (Braverman 1974/1998, 58), uživajo visoko stopnjo avtonomi-je (Örnebring 2010, 68). Bodisi se jim ni treba prilagajati tehnološkim inovacijam in delo opravljajo s pomočjo perifernih delavcev bodisi se med izobraževanjem presposablajo ali dosposablajo. Slednjim, privilegiranim, uspeva uresničevati tradicionalne postulate novi-narstva, kot sta na primer preverjanje informacij in izražanje utemeljenega mnenja, ter skozi eksperimentiranje s tehnologijami stremeti k »še boljšemu« novinarstvu. Na razgibanem terenu novinarskega polja nihče ni neodvisen od razsposabljanja na periferiji, temveč je specifično odvisen glede na spolne, generacijske, rasne, poklicne in druge družbene de-javnike.

Z digitalizacijo novinarstva razsposabljanje v dominantnih medijih sovpada z ločevanjem »(i)zbiranja informacij« od »obdelovanja informacij« (prav tam), kar zarezuje nove ločnice med novinarskimi delavci, reartikulira stopnje avtonomije in prinaša dodatno heterogenost v pojem *usposobljenega novinarja*. Z »vzponom novih hierarhij v novinarskem polju« (Wiik 2015, 129) slabi zgodovinski proces profesionalizacije in se krepi deprofesio-nalizacija novinarstva. Napajajo jo kompleksne artikulacije med delom, občinstvom in teh-nologijo, ki se kažejo s prekarizacijo novinarjev, z uveljavljanjem občinstva kot neplačane delovne sile ter z vpeljavo metrik, robotov in algoritmov v novinarsko delo.

Prekarizacija novinarjev

Razvoj sodobnega novinarstva spremlja »individualizacija delovnih odnosov«, ki se kaže kot porast fleksibilnih oblik dela in erozija kolektivnega delovanja novinarjev (prav tam). Z razsposabljanjem se pojavljajo skupine delavcev, ki kreativnost in intelektualni potencial iščejo znotraj skrajno rutiniziranih procesov in prekarnih odnosov. Njihova pre-prosta zamenljivost znotraj medijev in lahkotnost odslavljanja novinarjev se med krizo do-bičkonosnosti medijev kažeta v valovih odpuščanja (Deuze in Fortunati 2011, 164). S pove-čevanjem pritiska rezervne armade delovne sile, ki v slovenskem novinarstvu raste, a ne stanovito (Repovž 2015, 11), predvsem mlajši in manj izkušeni novinarji postajajo »prisiljeno samostojni« (*forced lancers*) (Bittner 2011, 3): za mezdo delajo kot samostojni podjetniki, na

podlagi pogodb civilnega prava ali študentskih napotnic. Evropska zveza novinarjev (prav tam, 13) ugotavlja, da po Srednji Evropi več kot 60 odstotkov novinarskih delavcev dela v prekarnih oblikah dela, pri čemer ni povsem jasno, koliko novinarjev opravlja enak obseg in značaj dela kot redno zaposlenih, a z manj pravicami, ki iz njega izhajajo. Za Slovenijo so ocene števila prekarnih novinarjev skope tudi zaradi različnih in z leti spreminjajočih se oblik tvegane dela, v katere večino prekarcev prisilijo medijske hiše, zaradi česar nekateri živijo na socialnem robu (Društvo novinarjev Slovenije 2014). »Po ocenah Društva novinarjev Slovenije gre za vsaj 300 novinarjev, ki z mediji redno sodelujejo, vendar zaradi mizernih honorarjev ne zaslužijo dovolj, da bi si plačali najnižje prispevke, ki za samozaposlenega znašajo okoli 300 evrov, zato nimajo statusa« (prav tam). Kljub nekaterim poskusom novinarskih organizacij je težko pričakovati spremembe v novinarskem delavskem boju, ki ga zgodovinsko bolj zaznamuje prizadevanje za »izboljšanje individualnih, lokalnih razmer« kot razreševanje »sistemskih, razredno pogojenih problemov« (Hardt 1998, 206).

Prekarni novinarji naj bi skupaj z drugimi prekarci predstavljali, kot meni Standing (2011), »prekariat«, ki ga združujejo jeza, tesnoba in odtujenost, ter je zato sposoben izboriti širše družbene spremembe. Toda prizadevanja prekarnih novinarjev prej določa individualizacija kot oblikovanje skupne fronte, in sicer ob porastu nezadovoljstva med novinarji in zmanjševanju vloge sindikatov (Paulussen 2012, 193), ponotranjanje podjetniških in zavračanje novinarskih idealov pri mlajših novinarjih (Wiik 2015, 130) ter razmah novinarskih zagonskih podjetij (Chadna 2015). V Sloveniji prepoznavamo zametke kolektivnega delovanja prekarnih novinarjev, a ga zaznamujejo ločena obravnava problemov v odnosu do drugih delavcev v medijih in na drugih področjih (Slovenska tiskovna agencija 2015), težave poenotenja interesov znotraj novih, a ločenih sekcij prekarcev v okviru starih sindikalnih povezav (Vobič in Slaček Brlek 2014), ter fragmentacija upora na podlagi posameznih tožb, ki novinarjem pogosto prinesejo težke socialne in poklicne posledice (Slovenska tiskovna agencija 2015). Razrešitev tegob prekarizacije novinarjev v vsakem primeru ni izvedljiva zunaj širših sistemskih sprememb, predvsem zato, ker »sicer aktivna armada delavcev, vendar s popolnoma neredno zaposlitvijo« (Marx 1867/2012, 529, 530), predstavlja del proizvodnje relativnega presežnega prebivalstva, ki je skupaj s proizvodnjo siromaštva kot nujnosti eden od eksistenčnih pogojev kapitalizma. Prekarizacija novinarstva zato ne zadeva le najranljivejših delov novinarske skupnosti, temveč s širšimi strukturnimi spremembami vse novinarje ter razkraja skupnost v idejnem in identitetnem smislu (Wiik 2015, 129–131). Razmah tvegane dela in življenja novinarjev utegne dolgoročno voditi v izginotje stabilnih delovnih razmerij in pojavov »ljudi, ki smo jih nekdaj poznali kot delodajalce« (Deuze in Fortunati 2011, 168), ki sicer nudijo delo, a tvegano, slabo plačano in z manj pravicami, ter materializirati v »zombijevskih institucijah« (prav tam, 175): živih v smislu proizvodnje, a mrtvih z vidika stabilnega dela.

Protošniško novinarstvo

Ko procesi soočanja različnih reprezentacij družbene realnosti pod vprašaj postavljajo model privilegiranega novinarskega diskurza, bi deprofesionalizacija novinarstva lahko bila v pomoč pri obnovi kreativne in intelektualne avtonomije posameznikov, ki vstopajo v novinarske vloge (Hardt 1998, 204). V zadnjih dveh desetletjih smo priče vzponom in kritikam komunitarističnih idej novinarstva, ki temeljijo na demokratičnih potencialnih digitalizacije komuniciranja in nakazujejo spreminjanje odnosa novinarstva z državljani: od modelov, s katerimi bi uredništvo urejalo prispevke državljanov, do pristopov, na podlagi katerih bi

državlani opravljali novinarsko delo zunaj uredniških spon za javno dobro (Vobič in Dahlgren 2013). Novinarska industrija se odziva tako, da vrata odpira le delno: kljub približevanju naslovnikov uredništvom in spodbujanju interakcije to (so)delo(vanje) ne prerašča v participacijo ali preobrazbo novinarstva v smeri kreativnosti in intelektualne avtonomije. Pričemo vzponu *protrošniškega novinarstva* (*prosumer journalism*), s katerim nastajajo nepoklicni ustvarjalci vsebin, ki hkrati producirajo in trošijo novinarske vsebine (Splichal 2015, 27).

Dominantne reprezentacije novinarstva so tudi v tem kontekstu neposredno povezane s prevladujočim pojmom dela, ki se v novinarski industriji razvija pod nadzorom menedžmenta, zvaja se na »tehnični pogoj informacijskega sistema« in »prej služi elitistični klienteli kot javnosti« (Hardt 1998, 204). Protrošniki tako niso znanilci emancipacije novinarskega dela in demokratizacije komuniciranja, temveč so predstavniki »digitalnega dela« (Fuchs in Seignani 2013, 237). Gre za neplačano delo digitalnih uporabnikov, ki ne le konzumirajo in ustvarjajo vsebine, temveč oblikujejo tudi odnose in omrežja ter puščajo podatke o svojih geolokacijah in brskanju za informacijami, kar se zbrano kot blago prodaja oglaševalcem, ki nato poskušajo targetirati iste uporabnike. Z razsposabljanjem dela in lažjo zamenljivostjo manj avtonomnih delavcev lahko protrošniki »postanejo neplačana delovna sila, ki zmanjšuje količino plačanega dela v novinarskem proizvodnem procesu« (Splichal 2015, 27). Četudi sta lahko vsa količina (ne)plačanega dela in njegova intenzivnost večji kot prej, to vzbuja občutek večje produktivnosti (prav tam). Medtem ko v Sloveniji v trenutnih poslovnih modelih prepoznavamo le obrise izkoriščanja protrošnikov, študije iz drugih držav prepoznavajo »*huffinizacijo*« novinarstva (Bakker 2013, 87, 88). Gre za poslovno strategijo, ki so jo poimenovali po enem od najbolj obiskanih spletnih mest v ZDA, *Huffington Postu*, katerega praviloma mnenjske prispevke pripravlja na tisoče neplačanih blogerjev, s čimer se destandardizira zaposlovanje, znižujejo proizvodni stroški in uveljavljajo nove oblike poblagovljenja (Cohen 2015, 107, 108). Nadaljnje *odpiranje* novinarstva z utrjevanjem protrošništva v novinarstvu prej kot k demokratizaciji komuniciranja s povečanjem vpliva bralcev, gledalcev ali poslušalcev na medije in uredništva prispeva k reartikulacijam omejevanja avtonomije novinarjev in povzroča erozijo pravice do komuniciranja s »pronicajočim poblagovljenjem« (Amon Prodnik 2014, 193–200).

Metrike, roboti in algoritmi

Razsposabljanje se ne odraža le z lažjo menjavo najbolj perifernih novinarskih delavcev s cenejšo prekarno delovno silo in s tem s prihrankom plačanega dela z angažmanjem neplačanih protrošnikov, temveč se kaže tudi z uporabo metrik, robotov in algoritmov v delovnem procesu. Tako tržno usmerjena digitalna okolja, kot je *Google News*, uporabljajo robote, ki samostojno brskajo po internetu, nabirajo proizvode človeškega dela in jih na videz zastonj ponujajo uporabnikom (Bakker 2013, 84). Uredništva z metrikami stalno spremljajo aktivnosti občinstva in mu prilagajajo odločanje, s čimer se vzpostavlja »nov režim discipliniranja dela« (Cohen 2015, 108). Medtem ko je v Sloveniji novinarsko in uredniško odločanje pretežno podrejeno tradicionalnim ekonomskim in organizacijskim interesom, kamor lahko uvrščamo tudi sledenje kličnosti in prilagajanje njej (Slaček Brlek in Amon Prodnik 2015), implementacija metrik v delovni proces v severnoameriških medijih zmanjšuje »potrebo po usposobljenem novinarskem delu« (Cohen 2015, 109). Nedavni premiki v razvoju umetne inteligence celo nakazujejo, da utegne robotsko delo za določene naloge, na primer poročanje o aktualnih dogodkih, dolgoročno povsem izničiti človeško delo (van Dalen 2013, 144–146).

Razvoj in implementacija metrik, robotov in algoritmov sama po sebi ne pomenita nadaljnjega razsposabljanja novinarjev kot kreativnih in intelektualnih delavcev. Po mnenju nekaterih razvojnikov te tehnološke inovacije dajejo »super moči« (Ellis 2015), s katerimi lahko novinarji lažje in hitreje obdelujejo podatke in pripravljajo kompleksne interaktivne zgodbe. Čeprav zgodovina novinarstva uči drugače, novinarji niso zadržani do teh inovacij: nekateri »robotsko novinarstvo« vidijo kot priložnost za »človeške novinarje«, saj bi s tem lahko prihranili čas za intelektualno zahtevnejše delo (van Dalen 2013, 144). Kljub tem potencialom je treba metrike, robote in algoritme, ki se tudi v kapitalističnih medijih izražajo s številnimi kakovostnimi primeri *podatkovnega novinarstva*, razumeti kot delovna sredstva oziroma kot »konkurente samega delavca« (Marx 1867/2012, 355). V kapitalizmu je tudi novinarskemu delovnemu procesu skupno, da delavec ne uporablja delovnega pogoja, temveč nasprotno – delovni pogoj delavca. Šele s stroji je ta spreobrnitev postala otipljivejša (prav tam, 349): »S to preobrazbo v avtomat stopi delovno sredstvo med samim delovnim procesom delavcu nasproti kot kapital, mrtvo delo, ki obvladuje in izčrpava živo delo.« Z robotizacijo izčrpavanje živega dela pridobiva nov značaj, saj se utegne v novinarstvu dolgoročno avtomatizirati vse, kar se bo avtomatizirati dalo (Cohen 2015, 112–116). Kljub temu oziroma ravno zato vzpon robotov ne bo imel enoznačnih implikacij, temveč bo novinarske delavce zadeval različno, in sicer glede na stopnjo standardizacije oziroma kreativnosti njihovega delovnega procesa. Robotizacija z obljubo po učinkoviti popolnoma neavtonomni delovni sili, ki nima letnega, bolniškega in porodniškega dopusta, bo tako privlačna predvsem za modele, ki se zanašajo na hitro proizvodnjo, ukalupljeno na podlagi metričnega sledenja občinstva in različnih načinov monetizacije vsebin. Medtem ko utegnejo središčne novinarje, ki lahko opravljajo delo v skladu s tradicionalnimi novinarskimi ideali, z robotizacijo preusposabljati za analitično zahtevnejše naloge, utegnejo skupine najbolj perifernih delavcev še naprej razsposabljati, nekatere tudi do tolikšne mere, da bodo postali neusposobljeni in zato odveč. Nadomeščanje živih novinarjev z metrikami, roboti in algoritmi bo sicer omejeno s sposobnostmi umetne inteligence, toda s pomembnimi implikacijami na individualno in kolektivno samorazumevanje novinarjev, delovne odnose in socialno življenje novinarjev ter ne nazadnje novinarski delovni proces.

Krasni novi svet novinarstva

Razsposabljanje v novinarski industriji delavske sposobnosti dobro stoletje podreja zmoglostim realizacije dobička ali ohranjanja družbenega statusa quo ter z različnimi stopnjami avtonomije omejuje kreativne in intelektualne sposobnosti novinarskih delavcev z različnimi oblikami poblagovljenja in cenzure. Proces skrajne fragmentacije in standardizacije proizvodnje in distribucije novinarskih vsebin je z razvojem tehnologije novinarjem dolgo omogočal ohranjanje privilegijev z ločevanjem od drugih delavcev v industriji in od javnosti, čeprav je pridobitev določene stopnje avtonomije s profesionalizacijo hkrati spremljalo tudi tiho spodjedanje družbene relevance novinarstva pod političnoekonomskimi pritiski. Z normalizacijo individualizacije in fleksibilizacije v poznem 20. stoletju razsposabljanje spremlja specifičen proces siromašenja novinarstva: poklicna avtonomija se oži in transformativni potencial novinarstva slabi, njegov kolektivni značaj zamenjuje fragmentacija delovnih odnosov in pogojev, pravice, ki izhajajo iz novinarskega dela, s strukturnimi spremembami izginjajo tudi kot mrtva črka na papirju.

Osiromašeno novinarstvo, ki ga je vse težje ločiti od zabave, oglaševanja in političnega spina, se ne odtuja le od javnosti, kar se najizraziteje kaže s pojavom protrošniškega novinarstva, temveč je odtujevanje tudi notranji proces, ki novinarske delavce z različnimi stopnjami avtonomije sili v medsebojno tekmovanje in izključevanje. Vse bolj se zdi, da tako kot v Huxleyjevem *Krasnem novem svetu* razplajajo in prilagajajo kaste ljudi za določena dela – od inteligentnih alf do skoraj bebavih epsilonov, *krasni novi svet novinarstva* ločuje delavce glede na stopnjo avtonomije, kreativnost in intelektualno zahtevnost delovnega procesa, kar se z razsposabljanjem odraža v njihovi politični veljavi, kulturi dela in socialnem položaju. Po eni strani se oži središče novinarstva, kjer imajo novinarji čas, da opravljajo kreativno in intelektualno delo v skladu s tradicionalnimi ideali, po drugi strani pa prihaja do širjenja periferije, kjer so novinarski delavci prisiljeni opravljati intelektualno manj zahtevna dela, potisnjeni so v negotove delovne odnose ter so lažje zamenljivi z drugimi prekarci ali celo algoritmi in roboti. V kontekstu zatona kolektivnosti in vzpona individualizacije v delu in življenju se utegne konflikt med novinarskimi cilji, ki v svojem bistvu stremijo k povezovanju državljanov z družbenim življenjem na podlagi pravice do komuniciranja, in poslovnimi cilji, ki so pod taktirko menedžerjev usmerjeni v realizacijo dobička medijskim lastnikom, v krasnem novem svetu novinarstva povsem oslabiliti – v prid slednjim.

IZJAVA O KONFLIKTU INTERESOV

Avtor ne poroča o potencialnem konfliktu interesov.

OPOMBA

1. Novinarsko delo razumem kot mezdno delo novinarjev, urednikov in drugih delavcev v modernem uredništvu, kot jih predvidevata struktura in organizacija delovnega procesa. Zaradi zgodovinsko pogojenih konceptualnih razlik v pojmu novic (*news*) ga ločujem od pojma novičarsko delo (*newswork*), kot ga rabijo kritični raziskovalci novinarstva predvsem iz ZDA, ki med novičarske delavce vključujejo vse, ki za mezdo sodelujejo v proizvodni in distribucijski verigi novic. Besedo novinarji in besedno zvezo novinarski delavci kljub razlikam pogosto rabim kot sopomenki.

LITERATURA

- Amon Prodnik, Jernej. 2014. *Protislovja komuniciranja*. Ljubljana: Založba FDV.
- Bakker, Piet. 2013. "Aggregation, Content Farms and Huffinization." V: *The Future of Journalism*, uredil Bob Franklin, 80–90. London: Routledge.
- Bantz, Charles R., Suzanne McCorkle in Roberta C. Baade. 1980. "The News Factory." *Communication Research* 7 (1): 45–68.
- Berardi Bifo, Franco. 2013. *Duša na delu*. Ljubljana: Maska.
- Bittner, Andreas. 2011. *Managing Change*. Bruselj: EFJ.
- Borko, Božidar. 1937. *Razstava slovenskega novinarstva*. Ljubljana: Jugoslovansko novinarsko udruženje.
- Bourdieu, Pierre. 1995/2005. "The Political Field, the Social Science Field, and the Journalistic Field." V: *Bourdieu and the Journalistic Field*, uredila Rodney Benson in Erik Neveu, 29–47. Cambridge: Polity.
- Braverman, Harry. 1974/1998. *Labor and Monopoly Capital*. New York: Monthly Review Press.
- Breed, Warren. 1955. "Newspaper, Opinion Leaders and Process of Standardization." *Journalism*

- and *Mass Communication Quarterly* 32 (3): 277–328.
- Bücher, Karl. 1893/2001. "Začetki novinarstva." V: *Komunikološka hrestomatija I*, uredil Slavko Splichal, 67–84. Ljubljana: Založba FDV.
- Burawoy, Michael. 1996. "A Classic of Its Time." *Contemporary Sociology* 25 (3): 296–299.
- Chadna, Monica. 2015. "What I Am versus What I Do." *Journalism Practice*, DOI: 10.1080/17512786.2015.1046994.
- Cohen, Nicole. 2015. "From Pink Slips to Pink Slime." *The Communication Review* 18 (2): 98–112.
- Dahlgren, Peter. 1995. *Television and the Public Sphere*. London: Sage.
- Dahlgren, Peter. 2013. *The Political Web*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Deuze, Mark, in Leopoldina Fortunati. 2011. "Journalism without Journalists." V: *Online News*, uredila Graham Meikele in Guy Redden, 164–177. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Društvo novinarjev Slovenije. 2014. *Mediji poskrbite za svojo prekerno delovno silo*. <http://novinar.com/6211>.
- Ellis, Justin. 2015. "The New York Times Built a Robot to Help Make Article Tagging Easier." *NiemanLab.org*, 30. 7. <http://www.niemanlab.org/2015/07/the-new-york-times-built-a-robot-to-help-make-article-tagging-easier/>.
- Fuchs, Christian, in Sebastian Sevignani. 2013. "What is Digital Labour? What is Digital Work? What's their Difference? And Why do these Questions Matter for Understanding Social Media?" *tripleC* 11 (2): 237–293.
- Gitlin, Todd. 2009. "Journalism's Many Crises." *Open Democracy*, 25. 5. <https://www.opendemocracy.net/article/a-surfeit-of-crises-circulation-revenue-attention-authority-and-deference>
- Hardt, Hanno. 1998. *Interactions*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Hermida, Alfred. 2010. "Twittering the News." *Journalism Practice* 4 (3): 297–308.
- Jones, Janet, in Lee Salter. 2012. *Digital Journalism*. London: Sage.
- Laclau, Ernesto, in Chantal Mouffe. 2001. *Hegemony and Socialist Strategy – 2nd Edition*. London: Verso.
- Marx, Karl. 1844/1969. "Kritika nacionalne ekonomije." V: Karl Marx in Friedrich Engels, *Izbrana dela I*, 245–398. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marx, Karl. 1867/2012. *Kapital I*. Ljubljana: Sophia.
- McChesney, Robert W. 2011. "The Crisis of Journalism and the Internet." V: *Online News*, uredila Graham Meikele in Guy Redden, 53–68. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- McKercher, Catherine. 2002. *Newswriters Unite*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Močnik, Rastko. 1986. "V boju za svobodo javne besede – danes." V: Karl Marx in Friedrich Engels, *Cenzura in svoboda tiska*, 7–24. Ljubljana: Krt.
- Nerone, John. 2015. *The Media and Public Life*. Cambridge: Polity.
- Örnebring, Henrik. 2010. "Technology and Journalism-as-Labour." *Journalism* 11 (1): 57–74.
- Osolnik, Bogdan. 1979. "Profesionalna etika v javnem komuniciranju." *Teorija in praksa* 16 (11–12): 1586–1599.
- Osolnik, Bogdan. 2005. "The MacBride Report – 25 Years Later." *Javnost—The Public* 12 (3): 5–12.
- Paulussen, Steve. 2012. "Technology and the Transformation of News Work." V: *The Handbook of Global Online Journalism*, uredila Eugenia Saipera in Andreas Veglis, 192–208. Malden: Wiley-Blackwell.
- Repovž, Erika. 2015. "Novinarji so zadnje čase med najtežje zaposljivimi." *Delo*, 21. 11.
- Sennett, Richard. 1998. *The Corrosion of Character*. New York: W. W. Norton & Company.
- Siegelbaum, Saul, in Ryan J. Thomas. 2015. "Putting the Work (back) into Newswork." *Journalism Practice*. DOI: 10.1080/17512786.2015.1025415.

- Slaček Brlek, Aleksander Sašo, in Jernej Amon Prodnik. 2015. "Quantification of Audiences as a Decision-Making Factor in Slovene Web Journalism." *5th ICTs & Society Conference*, 6. 6. Slovenska tiskovna agencija. 2015. "Tudi novinarji in predstavniki mladih opozorili na problematiko prekarnih oblik dela." *Sta.si*, 11. 5. <https://krog.sta.si/2133543/tudi-novinarji-in-predstavniki-mladih-opozorili-na-problematiko-prekarnih-oblik-dela>.
- Splichal, Slavko. 1981. *Množično komuniciranje med svobodo in odtujitvijo*. Maribor: Založba Obzorja.
- Splichal, Slavko. 1992. *Izgubljene utopije?* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Splichal, Slavko. 2000. "Novinarji in novinarstvo." *Javnost—The Public* 7 (suplement): 47–56.
- Splichal, Slavko. 2002. *Principles of Publicity and Press Freedom*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Splichal, Slavko. 2015. "O revolucijah in rekonceptualizacijah komuniciranja." *Časopis za kritiko znanosti* XLII (259): 19–32.
- Standing, Guy. 2011. *The Precariat*. London: Bloomsbury.
- Thussu, Daya. 2007. *News as Entertainment*. London: Sage.
- Udovč, Lea. 2015. "Vloga komunikacijskih tehnologij v času financiraliziranega kapitalizma." *Časopis za kritiko znanosti* XLII (259): 119–130.
- van Dalen, Arjen. 2013. "The Algorithms Behind the Headlines." V: *The Future of Journalism*, uredil Bob Franklin, 144–154. London: Routledge.
- Vobič, Igor, in Aleksander Sašo Slaček Brlek. 2014. "Manufacturing Consent among Newswriters at Slovenian Public Radio." *Javnost—The Public* 21 (1): 19–36.
- Vobič, Igor, in Peter Dahlgren. 2013. "Reconsidering Participatory Journalism in the Digital Age." *Medijska istraživanja* 19 (2): 9–30.
- Vobič, Igor. 2013. "Objektivnost in pristranost." *Dialogi* 9 (13): 54–73.
- Waisbord, Silvio. 2013. *Reinventing Professionalism*. Cambridge: Polity Press.
- Weber, Max. 1918/1992. "Politika kot poklic." V: *Politika kot poklic*, uredil Frane Adam, 21–66. Ljubljana: Krt.
- Wiik, Jenny. 2015. "Internal Boundaries." V: *Boundaries of Journalism*, uredila Matt Carlson in Seth C. Lewis, 118–134. Abingdon: Routledge.
- Williams, Raymond. 1974/2005. *Television*. New York: Routledge.

Igor Vobič je docent na Katedri za novinarstvo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani: E-naslov: igor.vobic@fdv.uni-lj.si